

Relația transformări democratice – continuitate valorică în țările spațiului ex-sovietic

(The relationship between democratic change and the continuity of values in the countries within the former soviet territory)

Victor SACA

Abstract: *This article is focused on a subject of major importance for society in transition to democracy - "democratic transformation relationship – value continuity in the post-Soviet space countries". Research objectives are related to democratic transformation systemic analysis of the relationship – value continuity at present of the former Soviet states, and identifying individual and the unique identification of this relationship in the Republic of Moldova.*

The main issues accosted by the author in the present study are theoretical content meanings of transformation; time's feature of democratic change in past, present and future dimensions, correlation dimensions with continuity of value; current space capabilities from postcommunist democratic transformations in ensuring continuity of sociopolitical processes; the criteria by which democratic transformation-continuity relationship value; specific processes of continuity and discontinuity in the context of post-Soviet transformation.

As peculiarities of relationship continuity – as a discontinuity of post soviet the author highlights: the conflicting character of continuity of accumulation and development of values in all spheres of social life; revival of national values as indispensable element of continuity without a rational and timely innovation processes; negative values specifics continuity and discontinuity positive values of the Soviet totalitarian regime in the new democratic; the post-totalitarian mentality on the continuity and discontinuity value of post-soviet type.

A special place in the article belongs to Moldova's experience in democratic transformations and their impact on the continuity of democratic values, the sociopolitical processes. The author demonstrates the deficit of concordance between political mentality, political behavior and democratic transformations in Republic of Moldova. This deficit is reflected in the contradictory processes of continuity over the years of the Republic of Moldova's independence. At the same time, there are emphasized the common and specific features of Moldovan governments and their impact towards democratic transformations and the continuity of sociopolitical processes. There is performed a detailed analysis of coalition governments make policy - ADR, EIA-1, EIA-2, etc. About the impact of democratic transformations over continuity of value.

Keywords: *democratic transformation, transition to democracy, value continuity, discontinuity, post-Soviet space, political mentality and political behavior.*

Analiza de ansamblu a transformărilor democratice din ultimul deceniu al secolului XX – primul deceniu al secolului XXI, desfășurate în spațiul central și est-european până în prezent, demonstrează complexitatea, dar și caracterul neobișnuit, locul și rolul deosebit ce le revin acestor transformări în evoluția social-istorică a țărilor de aici. Deși cuprind mai bine de un sfert de veac (timp relativ suficient pentru a deduce anumite tendințe, dar și legități a evoluțiilor sociopolitice) transformările respective au evoluat într-o atmosferă anevoioasă, prin situații extreme: ascensiune și decădere, ritm accelerat și ritm lent sau frânt, integrare și dezintegrare de eforturi sociale sau politice, potrivire și nepotrivire de poziții, acțiuni, continuitate și discontinuitate valorică etc., ceea ce face a fi problematică însăși evaluarea cu adevărat a procesului transformator în general și a componentelor acestuia în particular.

E bine cunoscut faptul că semnificația de conținut a transformării în deplinul înțeles al termenului este una diversă. Ea se impune în ipostaze de fenomen sau de proces, de stare sau formă valorică, de etapă sau fază relativ de sine stătătoare etc. În cursul istoriei. Pornind de la locul și rolul transformărilor actuale în cadrul istoric, ca componente calitative a tranziției democratice, ele împreună cu tranziția vin a fi prezentul

structurat între trecut și viitor, în care trecutul este cauza, iar viitorul este scopul transformărilor¹. Acest fapt permite a interpreta transformarea, inclusiv de natură democratică, drept un punct funcțional și relațional complex de legătură a timpurilor politice (de obicei contradictorii, chiar opuse), a timpului rămas în istorie și a celui prezent, dar și a celui care urmează să apară, a timpului în general care în viziunea lui Alvin Toffler este etalonul schimbării (transformării – V. S.), fără de care schimbarea n-are nici un sens. Dar, desigur, și fără schimbare timpul s-ar opri pe loc².

Astfel, transformările democratice dispun de trăsături ale trecutului, prezentului și viitorului, care întruchipează în sine experiența, evenimentele, rezultatele timpului politic consumat și timpului politic actual, pe de o parte, și substanța politică – idei, scopuri, sarcini etc. – a viitorului. În acest sens, transformările au în majoritatea lor caracter intens, activ (opus celor cu caracter extensiv, reactiv), fie de acumulare valorică, reactualizare a valorilor trecutului sau de trecere a valorilor prezentului în trecut, fie de elaborare a scopurilor și sarcinilor centrate asupra viitorului sau de realizare a acestor scopuri și de transformare a viitorului în dimensiuni ale prezentului.

Această permanentă și complexă corelare a prezentului, trecutului și

viitorului politic luată la capitolul transformare democratică se sprijină pe factorul *continuității valorice* și, totodată, alimentează și consolidează acest factor, îl orientează și îl localizează în dimensiuni de timp și spațiu. Anume *continuitatea* este condiția *sine qua non* de legătură a timpurilor respective și bineînțeles de completare, funcționare și succedare a lor.

Apelând la practica transformărilor istorice și a celor actuale, observăm că capacitățile lor de asigurare a continuității proceselor sociopolitice sunt diferite. Adevăr determinat de condițiile concret-istorice, maturitatea factorului obiectiv, dar și subiectiv, de completarea în permanență a acestor factori întru asigurarea unei relații benefice între transformările respective și continuitate.

În unele cazuri, transformarea se impune ca factor real de legătură între diferite etape, faze de dezvoltare, esența căruia constă în păstrarea elementelor fenomenului politic ca integritate, odată cu trecerea lui la o nouă stare calitativă a societății. O astfel de continuitate este caracteristică de obicei transformărilor parțiale, care de obicei nu vizează în mod radical schimbarea de fond a societății. De exemplu, postmodernizarea în Vest a fost și este axată doar pe trecerea la postindustrialism și societatea informațională, fără careva schimbări substanțiale în cadrul sistemului politic. Aici elementele cheie ale continuității (tradiția și inovația) au mers și merg mână-n mână în toate sferile non-politice și

parțial în sfera politică, completându-se în mod adecvat pentru asigurarea stabilității și progresului social.

În alte cazuri, transformarea se caracterizează prin acumulări succesive de elemente sau subelemente ale fenomenului care necesită integralitate valorică, fapt dovedit de tranzițiile actuale spre democrație. Astfel de acumulări ale necesarului de sens democratic, care se desfășoară prin tendință spre legitate, se deosebesc de la țară la țară în spațiul postcomunist. În cele din Europa Centrală și de Est (Cehia, Polonia, Ungaria, Slovacia, Slovenia, România ș.a.) transformările democratice au asigurat o continuitate relativă în toate sferile vieții sociale. În spațiul postsovietic (excepție țările baltice), însă, cu un deficit evident de tradiții democratice, astfel de transformări a fost și sunt trăgănite pe mult timp fără a eficientiza îndeajuns mecanismul și direcțiile de realizare a fenomenului continuității.

O problemă științifică importantă și, totodată, slab analizată în literatura de specialitate din Republica Moldova ține de modalitățile și caracterul desfășurării continuității valorice, fie prin evoluție, dezvoltare, schimbare parțială sau revoluție. În funcție de anumite interese, scopuri, de capacitățile funcționale ale guvernării și de relația guvernare-opoziție, continuitatea poate fi limitată doar la un evoluționism neted, la o reproducere a unor forme relativ neschimbate. Sau poate fi negată prin hipertrofierea schimbărilor, prin supra-aprecierea deosebi-

rilor între obiecte odată cu transformarea lor calitativă.

Însă, indiferent de condițiile concret-istorice, de capacitățile organizatorice, materiale și spirituale ale societății, transformările cunoscute până acum au dimensionat continuitatea într-o măsură mai mare sau mai mică atât prin schimbare și dezvoltare cantitativă (când conținutul ei devine organizarea obiectului politic, întrucâtva structura lui), cât și prin schimbare calitativă, când structura obiectului se transformă esențial, căpătând noi trăsături, noi nuanțe. În acest sens o semnificație deosebită o are specificul interacțiunilor între elementul cantitativ și calitativ al continuității diferitor procese ale vieții sociale.

Dacă apelăm la *criteriul corelației dintre schimbările cantitative și calitative*, atunci observăm o deosebire radicală a lor în diferite spații. Ele au un potențial managerial, material, uman, socioprofesional, de generații, spiritual diferit de realizare. De exemplu, capacitățile diferitelor generații de a asigura continuitatea valorică în sferile de bază ale vieții sociale (problemă științifică deficitară în țările spațiului postcomunist) se deosebesc de la o etapă istorică la alta, dar și de la o țară la alta. La etapa actuală atare capacități depind în mare măsură de colaborarea firească între generații în diferite domenii (transmiterea și acumularea experienței de la o generație la alta, suportul oferit unor generații pentru a se resocializa într-un nou mediu social), dar și de cioc-

nirea lor care poate duce la conflict social, acesta devenind la fel de firesc. După cum ne demonstrează practica istorică a relațiilor între generații acestea în evoluția lor au produs atât condiții ale continuității, cât și discontinuității, când valorile sociale și politice pozitive ale trecutului erau folosite drept element bazic al prezentului sau, dimpotrivă, ele erau știrbite, chiar negate până la dispariție.

Un alt criteriu de analiză a transformărilor democratice este cel al *corelației între continuitatea valorică materială și continuitatea valorică spirituală*. Istoria transformărilor respective, dar și starea lor actuală, nu cunoaște o corespundere deplină, altfel spus o armonie relativă între aceste tipuri de continuitate. Ele corespund cu precădere ideii gânditorului german I. Kant despre natura umană, care preferă de obicei lipsă de armonie.

În majoritatea cazurilor accentul s-a pus pe continuitatea materială, cea spirituală fiind nu odată subapreciată. De aceea, în funcție de complexitatea transformărilor sociale, de gradul de corespundere a continuității materiale și spirituale, dar și de natura contradicțiilor dezvoltării sociale în ansamblu, continuitatea din cadrul oricărei transformări sociopolitice, poate avea caracter progresiv ori regresiv. Principalul factor de evaluare a rolului transformării sociopolitice în raport cu continuitatea valorică este în ce măsură conținutul lor se raportează în ultima instanță cu tendințele progre-

sului social, cu legitățile acestuia. Adică, transformarea e necesară nu de dragul transformării, ci pentru continuitate în limitele progresului, pentru necesitățile progresului.

Drept criteriu de evaluare a raportului dintre transformare și continuitate servește, de asemenea, *corelația lor nemijlocită cu factorul social*, cu comunitățile sociale deja existente și cu acelea tranzitorii, în devenire: clasele, păturile sociale și desigur actorii și agenții politici. Unele din comunități sunt pătrunse de mentalitatea veche, autoritară, conservatoare, împărtășesc valorile trecutului, altele (păturile mijlocii), dimpotrivă, se orientează în special spre elementul inovator al continuității, trăiesc cu prezentul și viitorul social și politic al țării.

Astfel, tranzițiile sociopolitice și respectivele lor transformări democratice, fie istorice sau actuale, sunt un factor contradictoriu de legătură a timpurilor politice, pătrunse atât de element continuu, cât și discontinuu. Aceste două variabile alcătuiesc o dihotomie imanentă a continuității în aria procesului democratic contemporan, fiindcă orice tip de continuitate (politică, economică, socială, mixtă ș.a.) întrunește în sine element continuu, dar și discontinuu. Numai că ponderea acestor elemente nu este la fel, ea având manifestări diferite, ceea ce și determină caracterul neordinar al continuității în ansamblu.

Relația continuitate – discontinuitate valorică are specificul său la o etapă sau alta a transformărilor democratice. În spațiul postsovietic,

atare relație este una cu multiple controverse, condiționate de trecutul istoric comunist, în varianta lui totalitară, și de prezentul postcomunist, în varianta sa post totalitară de coexistență bizară a totalitarului, autoritarului și democraticului. În baza condiționărilor respective evidențiem unele particularități ale relației continuitate – discontinuitate de tip postsovietic.

Unu, caracterul pronunțat conflictual al continuității, adică a acumulării și evoluției valorice în toate sferile vieții sociale din majoritatea statelor postsovietice (excepție țările baltice). Aici, deseori se reproduc tendințe manifeste de rupătură și distrugere, cele de creare valorică rămânând mult timp pe planul doi. Aceasta este una din cauzele principale ce confirmă evoluția anevoioasă a tranziției democratice în țările de tipul Moldovei, baterea pasului pe loc în reformarea societății. Pe parcursul celor 25 ani de tranziție, în raportul dintre distrugerea vechiului și făurirea noului, s-a produs o evidentă discordanță valorică, s-a dat preferință destrucției de valori în toate sferile. Limitele acesteia de la bun început n-au fost determinate precis. La o parte a forțelor politice și a populației s-a format *sindromul distrugerii*, tendința de a distruge totul până la temelie, inclusiv elementul pozitiv al trecutului care ar putea servi drept componentă bazică a noilor relații de modernizare a țării.

Astfel, istoria în noile state independente (CSI) din spațiul post-

sovietic iarăși se repetă – construcția noului edificiu a început pe un loc gol, și a cunoscut aceeași cale ca și la bolșevici începând cu 1917, ignorându-se legătura logică între timpuri, fie și a unor timpuri opuse. De aici, putem deduce o amprentă puternică a neocomunismului în ceea ce numim specificul raportului continuitate – discontinuitate din țările postsovietice.

Doi, în majoritatea țărilor post-sovietice obiectivele tranziției democratice au fost axate inițial pe transformări ce țineau de renașterea tradițiilor, culturii, iar în Moldova și a limbii naționale, revenirii la grafia latină, a mult discutatele probleme ale identității naționale. Acest fapt era pe cât de necesar pe atât de important, întrucât a condus la trezirea spiritual-națională a popoarelor de aici, la identificarea autenticității lor naționale în sensul larg al termenului.

Însă pe parcurs renașterea valorilor naționale, ca element indispensabil al continuității, n-a fost îmbinată rațional cu aceleași procese ale inovației, cu noile valori politice, economice și sociale, la fel de importante și necesare pentru reformarea democratică a societății. În consecință s-a ajuns la deficitul mecanismelor inovației, la *coliziuni atât de tradiție cât și de inovație*.

Dacă luăm cazul Republicii Moldova, aici pe parcursul anilor 90 a secolului trecut s-a produs o combinare artificială a tradiției cu inovația (îndeosebi în timpul guvernării Partidului Democrat Agrar (PDAM), care pe parcurs devaloriza ca sens

atât tradiția, cât și inovația, punându-le în serviciul unor interese înguste ale structurilor oficiale ale guvernării, dar și ale celor neoficiale ce le susținea pe primele, dominând astfel din umbră transformările democratice, trăgându-le și erodându-le ca obiectiv și ca proces. Atare combinare a dat naștere unor paradouri unice în spațiul ex-sovietic: deformări de tradiție, axate pe un moldovenism extrem, cum ar fi „renașterea limbii moldovenești” în loc de „limbă română” sau publicarea „dicționarului moldo-român” sau „noțiunea de român este străină pentru poporul moldovenesc”. Cât privește fenomenul inovației, acesta era devalorizat în perioada respectivă prin folosirea mecanică, automată a bunelor experiențe străine în diferite domenii, fără a se ține cont de specificul țării, istoric și actual. De exemplu, concepțiile și proiectele din exterior privind privatizarea contra bonuri patrimoniale, sau reforma agrară, sau elaborarea legii fundamentale – Constituției noului stat n-au fost adaptate în mod adecvat la solul tranziției moldovenești. Drept rezultat s-a înregistrat o serie de deficiențe – abaterea serioasă de la obiectivele țintă ale reformării, utilizarea în permanență a unor metode autoritare ce devalorizau scopurile nobile, trăgându-se reformelor sociale, desfășurarea democratizării ca proces fără o liberalizare coerentă, benefică pentru întreaga societate, a procesului socioeconomic, ieșirea în vileag a unor situații frecvente care veneau în contradicție

cu Constituția, necesitau modificarea ei etc.

O combinare ciudată a tradiției și inovației a continuat și în timpul primei guvernări de coaliție din Republica Moldova (1998-2000) – Alianței pentru Democrație și Reforme (ADR), alcătuită din majoritatea partidelor de dreapta ce constituiau Convenția Democratică, Partidul Forțelor Democratice și Mișcarea pentru o Moldovă Democratică și Prosperă, ca forță de centru stânga. Proiectele acestei Alianțe de a asigura continuitatea unor valori istorice, dar și actuale de atunci erau pe de o parte bine venite, dar pe de altă parte c deficiențe la capitolul implementare. Ele nu făceau față cerințelor timpului. De exemplu, reforma administrativ-teritorială, axată pe revenirea de la raioane la județe era motivată mai mult de cunoașterea istoricului acestei reforme din anii când Basarabia era parte componentă a statului român și dorința de a le renaște, dar fără a ține cont îndeajuns de noile condiții sociopolitice și economice ale unei noi țări, ieșită din imperiul sovietic și aflată în tranziție spre democrație. Pe parcursul reformei respective multe din fostele centre raionale care nu dețineau statut de centru al județului și-au pierdut dezarolul lor economic, social și cultural de altădată.

Acea guvernare de coaliție nu a fost una în stare să finalizeze reforma respectivă (dar și altele) și să militeze pentru o continuitate valorică care să asigure *de facto* reformarea democratică a țării, cauza

fiind ciocnirea acută de interese din cadrul Alianței, lupta pentru liderism între actorii săi. Purtătorii de interese din Alianță, adică fracțiunile acesteia, puneau interesele lor de partid mai presus decât interesul comun al Alianței, fapt care avea mult comun cu realitățile politice de partid din spațiul românesc din perioada anilor '30-'40 ai secolului XX, evaluate de istoricul Nicolae Iorga drept o politică de interese înguste, egoiste, care în lupta pentru glorie, pentru câștig pune stegulețele de partid în locul marelui steag al țării³. Adică, peste mai bine de 80 de ani, deja în alte condiții istorice, partidele de la guvernare din Republica Moldova veneau cu interesele lor înguste în locul interesului național al țării, fapt ce se regăsea în activitățile lor directe, deschise, dar mai ales în celelate, pentru a camufla intențiile și scopurile lor adevărate.

Politicile înguste ale Alianței pentru Democrație și Reforme, bătăliile pentru dominare în cadrul ei, a făcut guvernarea de coaliție de la sfârșitul anilor '90 una ineficientă la capitolul continuitate. Mai mult, această guvernare nu a fost capabilă de a-și realiza până la sfârșit mandatul, fapt ce a dus în cele din urmă la o dezamăgire a majorității electoratului în forțele democratice și la venirea în anul 2001 a Partidului Comunistilor la putere.

O etapă aparte a relației transformări democratice – continuitate de tip moldovenesc este legată de aflarea la guvernare timp de două mandate consecutive (2001-2005 și

2005-2009) a Partidului Comuniștilor. Această etapă, privită prin prisma a trei variabile de evaluare a oricăror transformări – generalului, particularului și unicului – are în cazul Republicii Moldova, de rând cutrăsăturile comune caracteristice statelor din spațiul ex-sovietic, și unele trăsături specifice.

Comun pentru aceste state este descinderea lor din același imperiu totalitar sovietic, dispunerea de o moștenire similară, de o mentalitate similară și de un comportament similar, transformate pe parcurs în post totalitare, care într-un mod sau altul își află expresie și în aria continuității. Cât privește particularul și unicul etapei respective în Republica Moldova sunt necesare de remarcat următoarele momente:

- Venirea la putere de două ori consecutiv a Partidului Comuniștilor, care se bucura de o susținere masivă din partea majorității electoratului. Manipulările efectuate de către acest partid a unor segmente sociale largi ale populației ce împărțeau orientări paternaliste (păturile sărace, oamenii de vârstă a treia, veteranii ș.a.) se bazau pe promisiuni goale de restabilire a echității sociale în societate, de depășire a sărăciei, de asigurare a continuității unui trai decent în postsovieticul moldovenesc.
- Elaborarea și promovarea unor politici de negare a valorilor create de guvernările democratice de până la venirea comu-

niștilor la putere. De exemplu, anularea reformei administrativ-teritoriale și respectiv întoarcerea de la județe înapoi la raioane a fost unul din proiectele cheie ale guvernării comuniste.

- Atașamentul prin declarații a guvernării comuniste față de valorile democratice și, totodată, folosirea *de facto* a unor metode autoritare de activitate, de întreținere a relațiilor cu opoziția. În condițiile când o guvernare are la activ un decor democratic și o substanță autoritară de manifestare atunci e problematic să asiguri continuitatea valorică în orice domeniu, inclusiv legat de promovarea valorilor democratice.
- Realizarea de transformări democratice imitate, cu conținut autoritar, fapt care poate să genereze doar o continuitate imitată, fără substanță, la capitolul democratizare sau consolidare a democrației.

Nu mai puțin complicată și contradictorie este relația transformări democratice-continuitate valorică în condițiile guvernărilor de coaliție din perioada 2009 – până în prezent. Toate alianțele din perioada dată au avut drept obiectiv principal menținerea și promovarea cursului pro-european. Cu eforturi susținute ale guvernărilor respective, dar și a structurilor UE, s-a reușit parafarea (2013), semnarea (2014) și ratificarea (2014) Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană și Acordului de Liber

Schimb. Aceste documente importante pentru ambele părți, dar de o semnificație majoră pentru modernizarea și postmodernizarea Republicii Moldova au fost susținute de toate statele comunitare și se află în proces de implementare. De valorificarea obiectivelor Acordului de Asociere depinde și calea de mai departe a continuității procesului democratic, a consolidării acestuia.

Desigur, realizările relative de până acum privind procesele de asociere, iar de aici și cele integraționiste de perspectivă ale Republicii Moldova nu cunosc o evoluție stabilă, care să fie susținută de toți actorii și agenții sociopolitici din țară. Procesele în cauză sunt supuse unor presiuni puternice din interior, dar și din exterior, fapt ce se răsfrânge negativ și asupra fenomenului continuității valorice. În acest sens menționăm unele dificultăți și provocări ce apar în calea realizării proceselor respective:

- Instabilitatea relațiilor dintre componentele Alianțelor de guvernare, îndeosebi din cadrul AIE-1, AIE-2, AIE-3, lupta politică pentru dominare (inițiată îndeosebi de fracțiunea Partidului Liberal-Democrat), apariția și practicarea paradoxală a fenomenului „guvernare minoritară” și alte evenimente și procese problematice pentru binele societății, compromiteau în mare măsură ideea modernizării țării, proiectele de euro-asociere și euro-integrare a ei. Uneori, ciocnirile de poziții și interese

între liderii acestor alianțe depășeau limitele jocului politic, devenind o piedică serioasă în promovarea ideii și proiectelor respective. Atare situație confirmă faptul că alianțele respective n-au înșușit cum se cuvine lecția guvernării de coaliție, n-au ținut cont de greșelile comise în cadrul primei guvernări de coaliție –ADR.

- Tensionarea în permanență a relațiilor între guvernările de coaliție și opoziția parlamentară și extraparlamentară. Obiectul tensiunilor a fost și rămâne vectorul european, Acordul de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană, negat de opoziție, îndeosebi de cea a Partidului Socialiștilor. Opoziția socialistă, inclusiv fostul lider al partidului, în prezent Președintele Republicii Moldova Igor Dodon, militează pentru vectorul estic și respectiv pentru anularea Acordului și aderarea Republicii Moldova la Uniunea Vamală. Astăzi în cadrul acestor tensiuni se reproduc unele relații deja cunoscute anilor '90 când lupta politică pentru influență se ducea între Parlament și Președinție, Președinție și Guvern. În prezent urmărim aceleași încercări din partea Președinției de lărgire a împuternicirilor Președintelui țării, situație care nu este proprie statelor cu forma republicană de guvernare.
- Guvernările actuale de coaliție din Republica Moldova, în po-

fida eforturilor depuse pentru asigurarea continuității vectorului european, dar și a europeanizării societății și a țării în ansamblu, n-au reușit până acum să mențină susținerea masivă din partea maselor, a majorității acestora. Deși la alegerile parlamentare din 2014 forțele liberal-democratice au obținut victorie, la cele prezidențiale din 2016 au pierdut în fața forțelor de stânga. Acest fapt pune sub semnul întrebării șansa venirii din nou la putere a partidelor pro-europene la alegerile parlamentare din 2018. Electoratul este puternic dezbinat sub influența partidelor politice atât a celor de stânga, cât și de dreapta. Factorul dezbinării a cuprins toate comunitățile sociale, avem o elită dezbinată, o masă dezbinată, o intelectualitate dezbinată, un tineret dezbinat etc. Acest factor nu este producător real de continuitate valorică în domeniul democrației.

Trei, apreciind transformările postsovietice de până acum, ca proces ce vizează instituțiile politice, dar și structurile sociale, economice etc., constatăm că acestora le este tipică doar o relativă ruptură cu trecutul, întrucât conștiința și conduita politică din spațiul postsovietic denotă tendințe evidente de păstrarea unor elemente negative ale trecutului. Acest fapt vorbește și despre o continuitate în sens negativ, căreia îi este străină caleafolosirii constructive a moștenirii trecutului. În

cazul tranziției de aici, în fond s-a decis de elementul pozitiv al acestei moșteniri, încurajându-se concomitent multe vestigii ale totalitarismului și autoritarismului, vestigii prezente astăzi în mentalitatea posttotalitară și comportamentul posttotalitar al elitei politice, dar și al maselor.

E bine cunoscut faptul că mentalitatea politică este instrumentul cheie de menținere a continuității diferitor comunități sociale, a stabilității comportamentale a membrilor acestora. În cazul tematicii noastre de cercetare mentalitatea politică este o variabilă strict necesară de a percepe comportamentul specific al elitei și al maselor în condițiile tranziției spre democrație. Astfel, relația transformări democratice-continuitate valorică din țările spațiului postsovietic poate fi percepută la justa valoare doar prin intermediul trinomului mentalitate – comportament – transformări democratice. Acest trinom se regăsește într-un anumit mod în toată mașinăria continuității, alimentând-o cu substanță activă sau reactivă de impunere.

Experiența de până acum acumulată în CSI, inclusiv în Republica Moldova, confirmă, totuși, un deficit de concordanță între cele trei variabile, de eforturi consecutive a celor ce conduc și a celor conduși și, respectiv, de transformări democratice adecvate rigorilor actuale de asigurare a continuității, fapt ce rezultă îndeosebi din coliziunile mentalității și comportamentului, din insuficiența reanimare și modificare a acestora. Problemele apărute

în calea tranziției moldovenești țin îndeosebi de deficitul de atitudine democratică în sensul adevărat al termenului a noii elite politice față de transformările propriu zise, inclusiv transformări ale mentalității sale, ale comportamentului său, pe de o parte, și de specularea frecventă cu noțiunile democrație, democratizare, mentalitate democratică, comportament democratic, pe de altă parte. Atare deficit este compensat de comportamentul autoritar al elitei guvernante, dar și a opoziției. Însușirea și valorificarea de către acești actoria fenomenului democratic poartă preponderent un caracter spontan, iar de aici la fel de spontană este și acumularea unui suport adecvat pentru continuitate.

Desigur, lipsa de armonie între mentalitate, comportament și transformări rezultă nu doar din deficitul de voință și abilitate a elitei și a maselor în domeniul dat. Problema este mult mai complicată decât pare a fi în aparență, ea se regăsește, de asemenea, în instabilitatea, chiar criza structurii paradigmatică, mecanismului de impunere a fiecărui fenomen în parte, și bineînțeles, în dificultatea de a cunoaște în profunzime specificul lor în condițiile societății în schimbare, de a percepe la justa valoare punctele lor de tangență și de a le supune într-un mod acceptabil îmbinării și respectiv necesităților unei continuități benefice pentru societate. Asemenea situație poate fi calificată drept problematică în identificarea unei căi optime de sintetizare a trino-

mului democrație, mentalitate, comportament sau de adaptare a unei paradigme a acestuia la normele celorlalte, și late în ansamblu la normele continuității.

Dificultatea de a percepe și sintetiza factorii mentalității, comportamentului și transformării democratice pentru o mai bună percepere a fenomenului continuității se explică și prin frecventa abordare tradițional-deterministă, de cauză-efect, a lor în literatura de specialitate, abordare care, în virtutea capacităților sale limitate de a identifica fenomenele indeterminate, nu poate acoperi întreaga gamă analitică a acestor factori, în special ceea ce ține de procesele lor spontane în albia continuității. Doar practica atestă că atât transformarea democratică, cât și mentalitatea sau comportamentul și continuitatea dispun de capacități sinergetice, adică au tipul lor de existență, un anumit grad de auto-suficiență în manifestare, cea ce necesită a pune în uz abordarea sinergetică. În această situație, realizarea democrației nu presupune a ține cont neapărat de parametrii-cheie ai mentalității și comportamentului, la fel cum și însușirea de conținut a acestora nu înseamnă orientarea ei obligatorie spre valorile democrației.

Din cele menționate rezultă că transformarea democratică, ca factor al inovației și dezvoltării dinamice, nu se conformă normelor fundamentale ale tradiționalității care și alcătuiesc temelia substanței funcționale a mentalității, dar și a compor-

tamentului. Acele transformări din câmpul democratizării, care au loc în statele postcomuniste, creează o situație a societății când mentalitatea, comportamentul și continuitatea se includ în mod automat în circuitul transformațional democratic. Totuși, energetica tradiției de care dispune mentalitatea tranzitorie îi oferă acesteia unele posibilități de a apăra coloritul național al societății în curs de democratizare în fața pericolelor inovaționale, în special ale dominărilor din exterior, fapt ce determină caracterul continuității.

Desigur, auto-suficiența de sens a fiecărui element în parte a trinomului democrație – mentalitate – comportament, dar și a continuității, are caracter relativ și nu absolut, fapt ce permite varianta sintezei lor, fie și prin abateri, mișcări instabile, discordante. Aceasta necesită a identifica posibilități reale de conexare a elementelor în cauză pentru a eficientiza continuitatea ca proces, situație care până la moment, în Republica Moldova, e suficient de controversată.

Specificul paradigmatic al trinomului respectiv are în condițiile Republicii Moldova un caracter paradoxal, când însăși gradul de auto-suficiență a democratizării, mentalității și comportamentului este redus, nu are destulă substanță pentru o continuitate stabilă. Astfel, atunci când componentele trinomului dat nu au îndeajuns consistență valorică ele nu pot asigura o sinteză firească a lor și o continuitate valorică la fel de firească. Deficitul de

auto-suficiență a acestor componente provoacă în cazul Republicii Moldova mai multe probleme, dintre care două sunt mai relevante:

- a) fragmentarismul evident al mentalității și comportamentului, cu manifestări divergente la diferite etape și faze ale tranziției spre democrație și desigur cu impact diferit (pozitiv ori negativ) asupra continuității⁴;
- b) confruntarea societății cu problema combinărilor spontane (de obicei slab conștientizată de către actori), în cadrul mentalității și comportamentului a unor elemente opuse: liberal-democratice, pe de o parte, și autoritare, pe de altă parte. Mai mult, asistăm și la combinații artificiale de elemente incompatibile – democratice și totalitare, care fac a fi paradoxală continuitatea ca proces și ca efect.

Din cauza acestor combinații nefirești, de elemente mentale și comportamentale opuse, în cei douăzeci și cinci de ani de existență a țării, urmărim un proces anevoios, desfășurat prin ritmuri frânte, al transformărilor democratice. Acestea, fie că erau supuse urgentării, cu efecte nedorite pentru mase, de către cei de dreapta (îndeosebi de guvernările din prima jumătate a anilor '90), fie că erau târăgănite de către cei de stânga, care se declarau de centru (guvernarea Partidului Democrat Agrar, anii 1994-1998), fie că au fost monopolizate și supuse unor interese înguste de clan de către Partidul Comuniștilor, aflat la putere

în anii 2001-2009, fie că sunt supuse unor interese oligarhice în perioada guvernărilor de coaliție (AIE-1, AIE-2, AIE-3 ș.a.) din 2009 până în prezent. Deși aceste forțe se deosebesc ca orientare politică, ele au mult comun în mentalitate, comportament și respectiv în efectul transformărilor și al continuității. Atât primii, cât și cei de al doilea, de al treilea și de al patrulea venind la putere, se declarau reformatori înflăcărați, însă erau în fond subiecți ai mentalității vechi (în sens că subiecții care împărtășeau vestigiile trecutului se apucau să realizeze reforme noi), care acumulas din plin doar element al decorului democratic. Fiind purtători ai mentalității autoritare, cu unele nuanțe democratice, forțele sus-menționate au fost în mare măsură cu declarații democratice și comportament anti-democratic și respectiv cu efecte negative ale continuității. Aceste forțe se înscriu în calificativul „democrație fără democrați”, acesta fiind analizat în mai multe publicații științifice⁵. Atare calificativ poate fi atribuit într-o anumită măsură și guvernărilor liberal-democrate din Republica Moldova, fiindcă relațiile interne din cadrul Alianțelor pro-europene, precum și unele rezultate ale activității lor actuale nu corespund îndeajuns valorilor și principiilor democratice. Astfel apar sinteze artificiale, deformate, în care democrația, mentalitatea și comportamentul sunt lipsite de coerență corelativă, de capacități de comple-

tare reciprocă și de asigurare a continuității valorice.

Caracterul transformărilor democratice din societatea tranzitorie este determinat nu doar de mentalitatea și comportamentul elitei, ci și de resursele societății în ansamblu, inclusiv de specificul mentalității masei. Aceasta din urmă, cu toate orientările sale paradoxale spre democrație (preponderent spontane), favorizează în mod evident menținerea tradițiilor autoritare în cadrul continuității, lasă deschisă calea ierarhiei paternaliste din fostul regim totalitar sovietic. În asemenea condiții dacă politicienii care realizează strategiile și tacticile transformărilor reprezintă poporul și devin subiecți ai mentalității, atunci avem tot temeiul să credem că societatea în ansamblu este predispusă la percepția autoritarismului. De aceea, nu e de mirare când în cazul unei tranziții târăgănite (paralizante – V.S) de tipul celei moldovenești transformarea democratică și continuitatea valorică, privitye în contextul mentalității și comportamentului, s-au desfășurat pe de o parte pe o cale spontană, de haos al tranziției, iar pe de altă parte a fost supusă unui amalgam neobișnuit de natură autoritar-democratică, ceea ce a favorizat *de facto* percepția autoritarismului. Drept rezultat, a apărut fenomenul mutației, numit în publicațiile politologice politicieni mutați⁶, care împărtășesc valorile *democrației autoritare*, fapt ce a generat un caracter mutant al transformărilor, dar și al continuității

valorice. Pentru politicienii mutați democrația autoritară, continuitatea valorică mutantă este întru totul convenabilă.

În *concluzie* menționăm, că problema raportului dintre transformările democratice și continuitatea valorică este una de primă importanță pentru societățile în schimbare, inclusiv din spațiul ex-sovietic. Această problemă depinde mult de modul de gândire și comportament al elitei politice, de voința politică a acesteia. Dar viața politicienilor și a populației în general este strâns legată. Societatea formează politicienii pe care îi merită, mulți dintre

care sunt departe de a înțelege rolul trinomului „mentalitate-comportament-transformare” pentru continuitate, ei preferând mai degrabă să se adapteze la coliziunile spontane ale realității. Pentru a nu admite o astfel de adaptare, o continuitate cu dezacorduri artificiale între inovație și tradiție este necesar de a ține cont de abaterile din cadrul mentalității, comportamentului și democrației și de activizat acele elemente, valori care pot contribui la stabilitatea transformărilor și continuității, la o împletire firească a acestora pentru binele comun din societate.

Note

¹ Victor Saca, *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*. Editura CE USM, Chișinău, 2001, p. 23.

² Alvin Toffler, *Șocol viitorului*, Editura ANTET și LUCMAN, p. 18.

³ Nicolae Iorga, *Pagini alese*, București, 1965, p. 363.

⁴ Victor Saca, *Fenomenul transformări democratice între mentalitate și comportament, în Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective. Secția*

Științe Politice. Vol. II. Editura CEP USM, Chișinău, 2011, p. 148.

⁵ D.A. Rustow, „Transitions to Democracy-Toward a Dynamic Model”, *Comparative Politics*, Vol. 2, N.3, April 1970, pp. 337-363; Г.И.Вайнштейн Закономерности и проблемы посткоммунистических трансформаций. В Политические институты на рубеже тысячелетий. ООО «Феникс +», Дубна, 2001, с. 156.

⁶ Victor Saca, *op. cit.*, p. 56.

Bibliografie

IORGA, Nicolae, *Pagini alese*, București, 1965.

RUSTOW.D.A., „Transitions to Democracy-Toward a Dynamic Model”, *Comparative Politics*, Vol. 2, N. 3, April 1970.

SACA, Victor, *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*, CE USM, Chișinău, 2001.

IDEM, *Fenomenul transformări democratice între mentalitate și comportament, în Știința politică în*

- Republica Moldova: realizări și perspective. Secția Științe Politice, Vol. II. CEP USM, Chișinău, 2011.*
- TOFFLER, Alvin, *□ocul viitorului*, Editura ANTET și LUCMAN.
- Вайнштейн, Г.И. Закономерности и проблемы посткоммунистических трансформаций. В: Политические институты на рубеже тысячелетий. ООО «Феникс +», Дубна, 2001.